

Kees Schaapveld

Bestuur en bestuurders in Nedermaas, 1794-1814

Met bijzondere aandacht voor het lokale
bestuur in het kanton Wittem/Gulpen

MAASLANDSE MONOGRAFIEËN | 83

Bestuur en bestuurders in Nedermaas, 1794-1814.

Met bijzondere aandacht voor het lokale bestuur in het kanton Wittem/Gulpen

Kees Schaapveld

Maaslandse Monografieën 83, Verloren, Hilversum, 2017, 398 pagina's,
ISBN 978 90 8704 689 7, € 39,00

Op 12 oktober 2017 verdedigde Kees Schaapveld bij de faculteit Rechtsgeleerdheid aan de Universiteit Maastricht zijn rechtshistorisch proefschrift. Onder bovengenoemde titel verscheen ook in 2017 de handelseditie van zijn werk in de Reeks Maaslandse Monografieën.

De auteur opent de opzet en inrichting van het onderzoek met een inleidende schets. Allereerst wordt geconstateerd dat de in 1794 door Franse revolutielegers veroverde gewesten in de Zuidelijke Nederlanden en het prinsbisdom Luik vóór die tijd deel uitmaakten van een wirwar aan staatkundige gebieden. Op 4 november 1794 capituleerde de tweeherige stad Maastricht voor de Franse generaal Klebèr. Daags daarna ondertekende prins Frederik Van Hessen-Kassel namens het garnizoen en de Maastrichtse burgerij de overgave van de stad. In nog dezelfde maand werden door aangestelde 'volksrepresentanten' *'en mission'* Centrale Administraties ingesteld te Aken en Brussel. Vanuit de Brusselse Administratie werden de nodige bestuurlijke directieven naar Maastricht gezonden, de stad die als hoofdplaats werd aangewezen van het op te richten departement 'Nedermaas'. Dat zou direct ten westen en ten oosten van de Maas gelegen territoria gaan omvatten.

Nuttig voor nader onderzoek in de toekomst zijn de door Schaapveld uitvoerig aangeduide literatuur, bronnen en zeker ook de archieven van het departement Nedermaas en van het arrondissement Maastricht over de periode 1794-1814, beschreven in de in 1946 gepubliceerde inventaris van Hardenberg en Nuyens.

In de studie is antwoord gezocht op de vraag hoe en door wie het algemeen bestuur in het departement Nedermaas werd uitgeoefend. Achtereenvolgens zijn in dezen een viertal perioden onderzocht en belicht:

1. De vestiging van het Franse bestuur (november 1794 - december 1795)
2. De periode van het Directoire (december 1795 - november 1799)
3. De periode van Consulaat en Keizerrijk (1799 - 1813)
4. Van Frans naar geallieerd bestuur (januari - juli 1814).

In de beschrijving van deze perioden wordt door de auteur allereerst gepresenteerd wat op de niveaus van departement, arrondissement, kanton en 'commune' inzake bestuurlijke aangelegenheden aan de orde kwam. Daarbij is aandacht geschonken aan grondwetten, wetten, decreten, verordeningen en al het overige dat in acht diende te worden genomen voor de inrichting en uitoefening van het bestuur. Wat de bestuurders uit elk der tijdvakken betreft, is tot in details meegedeeld wat bekend is over hun afkomst, achtergrond, opleiding en/of uitgeoefend beroep, kennis, benoeming en/of verkiezing. Interessant daarbij is de gemengde

samenstelling van die groep, bestaande uit 'nieuwe mannen' die rijk waren geworden door de handel in verkochte kerkelijke goederen en mensen op het platteland afkomstig uit de notabelen die al vóór de komst van de Fransen een rol in het bestuur speelden. In het bijzonder voor de 'communes' van het kanton Wittem, waar ook sprake was van een vroegere protestantse elite, waaronder industriëlen te Vaals, wordt dit gedetailleerd uitgewerkt. Twee aspecten in het werk van Schaapveld zijn daarbij van belang. In de eerste plaats is naar deze 'nieuwe mannen' (*homines novi*) in het tegenwoordige Limburg, in tegenstelling tot Noord-Nederland, maar beperkt onderzoek gedaan. Vervolgens is interessant te zien hoe continuïteit tussen Ancien Régime en Franse Tijd in de personele bezetting van het bestuur verliep.

In de afgrenzing van het onderzoek naar het departementaal bestuur en zijn bestuurders heeft Schaapveld de hele periode van 1794-1814 onderzocht en bestudeerd. De drie voorlopig voorgestelde arrondissementen in het departement Nedermaas (Maastricht, Hasselt en Roermond) kregen pas in de tijd van het Consulaat betekenis. Het onderzoek spitst zich toe op het arrondissement Maastricht. Op bestuurlijk niveau van de kantons en gemeenten (*communes*) is door de auteur gekozen voor uitdieping van de archieven en andere bronnen betreffende het kanton Wittem/Gulpen en de daartoe behorende gemeenten. Ter vergelijking is hier, waar mogelijk, verwezen naar andere soortgelijke instellingen in Nedermaas.

Het onderzoek op bestuursrechtelijk ter-

rein bleef beperkt tot het meer algemene en financiële bestuur; gerechtelijke en kerkelijke organisaties bleven buiten beschouwing. Van het militaire bestuur is alleen de Franse dienstplicht, die met veel moeite vanaf 1798 werd ingevoerd, nader beschouwd. Zaken als economie, onderwijs, zorg voor zieken en armen, openbare werken, grondgebruik, (zoals landbouw, veeteelt en bosbouw) komen slechts zijdelings ter sprake. Verwezen wordt nog wel naar 'primaire bronnen' en 'Korte biografieën'. Aan het slot van het werk zijn in 'Bijlage A' nadere biografische gegevens toegevoegd. Dat de auteur de eerdergenoemde aspecten van de economische en sociale geschiedenis, rechtsgeschiedenis en kerkgeschiedenis niet heeft behandeld, is natuurlijk een gemis, maar tegelijkertijd zijn deze beperkingen ook heel begrijpelijk vanuit de institutioneel rechtshistorische invalshoek waarvoor is gekozen. In ieder geval zijn met deze studie de institutionele kaders voor verder onderzoek, in het bijzonder op lokaal niveau, in beeld gebracht. Dat geeft een goede basis voor verdere studie.

Terugblikkend op het eerste jaar van het Franse bestuur in 'Nedermaas' (p. 42) concludeert Schaapveld dat door de aansluiting van de veroverde territoria bij de Franse Republiek op 1 oktober 1795, een einde kwam aan het arbitraire en experimentele bestuur van volksrepresentanten en van tijdelijk aangestelde administrateurs. Aan de willekeurige financiële behandeling als gevolg van requisities (vorderingen van paarden, stro, haver, et cetera) en schattingen kwam eveneens geleidelijk een einde. De

inlijving van Nedermaas bij de Franse Republiek gaf, wat het bestuur van de departementen en arrondissementen betrof, vooralsnog ook meer duidelijkheid en een vaste lijn. Dat betekende overigens allerm minst een lastenverlichting.

De Grondwet van 5 Fructidor III (22 augustus 1795) en de inlijving bij Frankrijk van Nedermaas op 1 oktober 1795 leidden voor het departement tot een nieuwe bestuurlijke organisatie die standhield tot het einde van november 1799. Vanaf 4 december 1795 werd het departement bestuurd door een 'Administration Centrale' bestaande uit vijf leden. Jaarlijks diende een van hen te worden vervangen. Het bestuur van Nedermaas vond plaats in samenspraak met een door het Parijse Directoire benoemde *commissaire du pouvoir executif*. De vijf leden van het bestuur kozen een van hen tot President en benoemden een algemeen secretaris. Tot aan het einde van de Franse tijd functioneerde als zodanig Martin Reintjes. Als *commissaires du Directoire executif* traden sedert 1795 achtereenvolgens op: Jean-Louis Rogier, Nicolas Girard en François Alexandre Cavenne. In een drietal informatieve tabellen (3.1, 3.2, en 3.3) presenteert Schaapveld zijn uit literatuur en archiefbronnen verzamelde gegevens van de successieve leden van de Centrale Administratie, de opeenvolgende vormen van kiesstelsels in Nedermaas en nadere gegevens van de bestuurders van het kanton Wittem/Gulpen vanaf begin 1796 tot het begin van 1800. Het einde van het Directoire diende zich aan in november 1799. Voor de meeste politiek bewuste burgers van Nedermaas betekende dit een opluchting. Zo althans oordeelt Schaapveld (p.106).

Na de staatsgreep van 18 Brumaire VIII (9 november 1799) ontstond een nieuwe politieke situatie voor het bestuur en de bestuurders van Nedermaas. Napoleon Bonaparte en zijn gevolg hadden het Directoire omvergoorpen en het Consulaat gevestigd. De nieuwe Grondwet van 22 Frimaire VIII (13 december 1799) had tot gevolg dat de regering in handen kwam van drie consuls, bijgestaan door een *Conseil d'État* en vakministers, die tezamen zorg droegen voor de totstandkoming van goede wetgeving. Als een wet uiteindelijk was goedgekeurd door het *Corps législatif* werd deze door de Senaat, (in 1800 bestaand uit zestig leden en later uitgebreid tot tachtig leden) afgekondigd. Wel bezat de Senaat een vetorecht. In feite was er sprake van een dictatoriaal systeem, waarin de macht berustte bij de eerste consul, Napoleon Bonaparte.

Na vestiging van dit Consulaat en de Grondwet van Frimaire VIII leidden nieuwe Grondwetten uit de jaren X en XII tot successievelijk een Consulaat van Napoleon voor zijn leven en de vestiging van het Keizerrijk met Napoleon als keizer. Zeer uitvoerig en verhelderend zijn de uiteenzettingen van Schaapveld betreffende het departements- en arrondissementsbestuur, de verkiezingen volgens de Grondwet van het jaar VIII en die van het jaar X en de verkiezingen tijdens het Keizerrijk. Beschouwingen over deze laatste verkiezingen worden afgesloten met bevindingen uit de bestuursverslagen van de *communes* Gulpen (1803-1811) en Vaals (1802-1813). Vermeld zijn evenzeer optekeningen in een register van de *mairie* van Slenaken betreffende de laatste

maanden van het bestuur in Nedermaas. Bestuurlijke en territoriale aspecten en persoonlijke trajecten zijn nog aan de orde in de overgangperiode 'Van Frans naar geallieerd bestuur (januari-juli 1814)'.

Is het vorenstaande niet meer dan een bescheiden samenvatting van de door Schaapveld geschetste hoofdlijnen van zijn studie, de recensent doet daarmee tekort aan de verdienste die de auteur zich heeft verworven met zijn werk. Eerstens moet zijn gezegd dat de tekst van het proefschrift helder en duidelijk is. Aan iedere geïnteresseerde in de geschiedenis van de Limburgse territoria in de Franse Tijd kan dit boek warm ter lezing worden aanbevolen.

De tijdsindeling in de vier genoemde perioden is geheel overeenkomstig hetgeen in gangbare handboeken en verhandelingen is voorgelegd. De uitwerking van het onderzoek naar de vier bestuursniveaus (departement, arrondissementen, kantons en communes) is weloverwogen aangepakt. Daardoor is de mogelijkheid geopend meer diepgaand en uitgebreid archiefonderzoek te doen naar archivalia uit het kanton Wittem/Gulpen en de daaronder ressorterende communes. Zo wordt aan latere onderzoekers op regionaal en/of lokaal terrein een degelijk en vruchtbaar werkveld gepresenteerd.

Naar de achtergronden van de bestuurders in de verschillende perioden is door Schaapveld veel en gedegen onderzoek gedaan in literatuur en archiefbronnen. Zo gezien kan het boek zeker als een prosopografisch werk, een collec-

tieve biografie, worden aangemerkt dat voor andere vorsers van nut kan zijn. Zeker genealogisch belangstellenden kunnen daar veel informatie uit halen. De lezer wordt meegenomen naar het *va et vient* vanuit Wittem/Gulpen en elders waarmee successieve Prefecten en Onderprefecten van Nedermaas werden geconfronteerd. Op microniveau in de plattelandscommunes functioneerden de *maires* en hun *adjoints*. In de studie zijn hun dagelijkse werkzaamheden uitvoerig belicht.

Samenvattend, een waardevolle dissertatie, waar de promotus met grote tevredenheid op kan terugzien.

A. Fl. Gehlen